

AHMET MİDHAT EFENDİ
VE
MÛSİKİ
FAZLI ARSLAN

VakıfBank Kùltür Yayınları: 0078
Sanat: 007

AHMET MİDHAT EFENDİ VE MÜSİKİ :
BATILILAŞMA DÖNEMİNİN İLK METİNLERİ
FAZLI ARSLAN

Genel Yayın Yönetmeni
Dr. Hüseyin Yorulmaz

Tasarım ve Yayın Kimliği
Bülent Erkmen

Kapak Görseli ve Sayfa Uygulama
Faruk Özcan

Kitap Editörü
Doç. Dr. Mehmet Öncel

Son Okuma
Doç. Dr. Ali Cançelik

VakıfBank Kùltür Yayınları

Büyükdere Caddesi

No: 97 – Kat 4

Şişli 34394 İstanbul

Telefon: 0 212 354 5730

www.vbky.com.tr – info@vbky.com.tr

Sertifika No: 40141

© Vakıf Pazarlama San. ve Tic. A.Ş., 2020

ISBN 978-605-7947-85-7

Kitabın Türkçe yayın hakları VakıfBank Kùltür Yayınları'na aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak sınırlı alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve mali hakları saklıdır.

Baskı

Ofset Yapımevi

Şair Sokak No: 4, Çağlayan Mahallesi, 34410

Kağıthane, İstanbul

Telefon: 0 212 295 86 01

Sertifika No:45354

1. Baskı: Aralık 2020

AHMET MİDHAT EFENDİ
VE
MÛSİKÎ
BATILILAŞMA DÖNEMİNİN
İLK METİNLERİ

FAZLI ARSLAN

PROF. DR. FAZLI ARSLAN

Gümüşhane/Kelkit'in Söğütli Beldesi'nde dünyaya geldi (1974). Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu (1995). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimlerinde yüksek lisansını (1998), aynı enstitünün Türk Din Müsikisi Anabilim Dalında doktorasını tamamladı (2003). Çeşitli okullarda öğretmenlik yaptı (1995-2009). Milli Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Genel Müdürlüğünde (2003), Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığında çalıştı (2004-2006). Erciyes Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesine Yrd. Doç. olarak atandı (2009). Musiki Teorisi ve Tarihi dersleri verdi, bölüm başkanlığı yaptı (2011-2013). Ocak 2011'de doçent oldu. Haziran 2014'te İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk Din Musikisi Anabilim Dalındaki görevine intikal etti. Ağustos 2016'da profesör oldu. Ağustos 2019'da Stokholm Büyükelçiliği Din Hizmetleri Müşaviri olarak atandı. Hâlen aynı görevini sürdürmektedir. Evli ve üç çocuk babasıdır.

İÇİNDEKİLER

Önsöz	7
Giriş	11

BİRİNCİ BÖLÜM

HAYATI, ESERLERİ ve HAKKINDA YAPILAN ÇALIŞMALAR

Hayatı	24
Eserleri Hakkında	28
Hakkında Yapılan Çalışmalar-Müsiķi İçerikli Olanlara Bir Bakış	29
Müsiķi Yazıları Hakkında Birkaç Söz	33
Ahmet Midhat'ın Bestesi Var mı?	33
Ahmet Midhat Hakkında Müntejabat	34

İKİNCİ BÖLÜM

AHMET MİDHAT'IN MÜSİKİ YAZILARI

Târîh-i Müsiķi	39
Bend-i Mahsûs, Çiyerlone Hemşireler ve Mösyö Kazanof	56
Notacı Hacı Emin Efendi	61
Yine Bizim Hacı Emin'imiz	64
İslâhât-ı Müsiķiyye	65
İslâhât-ı Müsiķiyye (İkinci bend)	70
İslâhât-ı Müsiķiyye- "Avnî Bey'e"	73
İslâhât-ı Müsiķiyye- Bir Avrupalının Mütalaası	74
İslâhât-ı Müsiķiyye- Avrupalıyı Tenkit	77
Mütenevvia, Bach	81
Bend-i Mahsûs-Müsiķi, Şark Muzıķası ve Umûmî Muzıķa	86
Bend-i Mahsûs-Müsiķi (Yazının devamı)	91
Bend-i Mahsûs-Müsiķi (Yazının devamı)	94
Ekrem Beyefendi Hazretleri	99
Raksın Hikmeti	102
Hacı Emin Bey'den İltimas	106
Varaka-i Mahsûsa- Cümle-i Maâriften Müsiķi, "İlave-i Makal"	107
Sanâyi-i Nefiseden Müsiķi, Men-i Münâzara	109
Müsiķişinâsândan Merhum Üstad Aziz Bey	111
Mevâdd-ı Mütenevvia, Tebşîr, Osmanlı Müsiķisi Gayretkârânına	114
Bend-i Mahsûs-Terakkî-i Müsiķi	117
Nuri Şeyda Bey'e Teşekkür ve Rica	120
Muzıkaya Hizmet	122
Kemana Bir Kiriş Zammı	124
Makale-i Mahsûsa-Kemanın Âhengi	127
Makale-i Mahsûsa-Kemanın Âhengi	130

Makale-i Mahsûsa-Tefhîm-i Merâm	132
Muzıkanın Muhtaç Olduğu Hizmetlerin Tayîn-i Envâi	135
Muzıkanın Muhtaç Olduğu Hizmetlerin Tayîn-i Envâi	
Muzıkanın Kitâbet ve Kırâatı	145
Muzıkanın Muhtaç Olduğu Hizmetlerin Tayîn-i Envâi	148
Muzıkanın Muhtaç Olduğu Hizmetlerin Tayîn-i Envâi	153
Muzıkanın Muhtaç Olduğu Hizmetlerin Tayîn-i Envâi Muzıkanın Kayıt ve Zaptı	157
Muzıkanın Muhtaç Olduğu Hizmetlerin Tayîn-i Envâi	161
Muzıkanın Muhtaç Olduğu Hizmetlerin Tayîn-i Envâi	
Teddik-i Usûlat.....	166
Muzıkanın Muhtaç Olduğu Hizmetlerin Tayîn-i Envâi	172
Muzıkanın Muhtaç Olduğu Hizmetlerin Tayîn-i Envâi	177
Hâfız Sâmi	182
Makâlât- Saadetlu Salih Zeki Beyefendi Hazretlerine	185
Makâlât-Saadetlu Salih Zeki Beyefendi Hazretlerine	202
Makâlât-Fisagor Gamı, Saadetlu Salih Zeki Beyefendi Hazretlerine	210
Makâlât-Saadetlu Salih Zeki Beyefendi Hazretlerine	214
Makâlât-Saadetlu Salih Zeki Beyefendi Hazretlerine	220
Makâlât-Saadetlu Salih Zeki Beyefendi Hazretlerine	225
Makâlât-Saadetlu Salih Zeki Beyefendi Hazretlerine	229
Makâlât-Saadetlu Salih Zeki Beyefendi Hazretlerine	237
Esâtiz-i Elhân	241
Casimire Colombe'un İnsan ve Hayvanat Üzerinde Mûsikînin Tesiri Adlı Eserinin Mustafa Refik Tarafından Yapılan Tercümesine Yazdığı Takriz	244
Sonuç	247
Ahmet Midhat'ın Mûsikî Yazılarının Listesi	251
Ekler	255
Kaynakça	289
Dizin	297

ÖNSÖZ

Rauf Yekta Bey'in *Türk Musikisi* adlı eserinde okuduğumuz bir tartışmanın yarattığı heyecan, bizi bu çalışmayı yapmaya sevkeden ilk etken oldu. Müsîkîmizin bazı meselelerine dair yapılan tartışma, Ahmet Midhat Efendi cephesinden *Tercümân-ı Hakikat*'te Rauf Yekta cephesinden ise *İkdâm*'da geçmekteydi. "Kemana Bir Kiriş Zammi" başlıklı yazıyla başlayan tartışma birçok konuyu beraberinde getirir. Rauf Yekta bütün muarızlarına birkaç soru sorar ve deyim yerindeyse herkesi susturur. Çünkü "on beş dakika içinde verilecek cevaba bir haftalık süre" verir ama cevap alamaz. Tartışmanın diğer tarafında Ahmet Midhat vardır. Romancılığı, hikâyeciliği ve hemen her konuda yazması ile tanıdığımız bir yazarın bu hususta neler söylediğini merak ettik. *Tercümân-ı Hakikat*'te müsikî ile ilgili ne kadar yazısının olduğunu araştırmaya koyulduk. *Tercümân-ı Hakikat* dışındaki birkaç gazete ve kaynakta çıkanlarla beraber, tespit edebildiğimiz kadarıyla elliye yakın bir yazı yelpazesi ile Ahmet Midhat'ın, müsikî ilminin önemli hususlarını ele aldığına şahit olduk.¹ Bu yazıların ilgililere ulaştırılmasını amaçladık. Tanzimat döneminin en üretken yazarlarından birinin müsikî yönünü bu vesileyle ortaya koymak ve onun, erişebildiğimiz tüm çalışmalarını yeni harflerle okuyucuya ulaştırmak istedik. Bu çalışmada, yaşadığı dönemin müsikîsini ve müsikî tartışmalarının önemli bir bölümünü Ahmet Midhat'ın kaleminden takip etme imkânı bulunacaktır.

Ahmet Midhat'ın müsikîşinaslığı konusunda, onunla ilgili yazılan biyografilerde oldukça sathî bilgiler yer almaktadır. Kanaatimizce bu yönünün geri planda bırakılmasının sebebi, onun biyografisini yazanların, genellikle edebiyatçı olmasıdır. Aslında Ahmet Midhat, romanlarında müsikî unsurlarına yer verdiği için bu açıdan ele alınıp incelenmiştir ancak bizzat müsikî ile ilgili yazıları üzerinde yeteri kadar durulmadığını düşünüyoruz. Orhan Okay'ın *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Midhat Efendi* adlı değerli çalışmasında, Ahmet Midhat'ın müsikî ile ilgili yönü, onun bazı romanlarındaki Doğu ve Batı müziği hakkındaki görüşleri nakledilerek işlenmiştir. Benzer bir çalışma da Ayşe Melda Üner'e aittir. Üner'in, *Tanzimat ve Servet-i Fünun Romanında Müsikî Teması* adıyla hazırladığı, daha sonra *Roman ve Musiki* adıyla basılan doktora tezinin birinci bölümünde ilk örnek Ahmet Midhat'tır.² Adı geçen çalışma, onun romanlarında müsikî unsurunun nasıl kullanıldı-

1. 1883 ila 1901 yılları arasında yayımlanan bu yazıların tam listesi bu çalışmanın sonunda yer almaktadır (s. 251-253).

2. Ayşe Melda Üner, *Tanzimat ve Servet-i Fünun Romanında Musiki Teması*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2003, s. 2-85.

ğını ortaya koymaktadır. Bu eserlerde Ahmet Midhat'ın bizzat mûsikî yazılarından söz edilmemektedir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Ahmet Midhat'ın mûsikî ile ilgili yazıları hakkında yapılmış tek çalışma Himmet Uç'un "Ahmet Mithat Efendi ve Mûsikî" adlı makalesi ile yine aynı yazarın *Ahmet Mithat San'at ve Edebiyatı* adlı çalışmasıdır. Bu çalışmamız için, özellikle Ahmet Midhat'ın yazılarının tespitinde adı geçen eserden çok yararlandık.

Ahmet Midhat'ın mûsikî yönü hakkında ilk bilgileri, kendi hayatının önemli bir bölümünü kaleme aldığı *Menfa* adlı eserinde görüyoruz. *Menfa*'da Bağdat'ta kaldığı günlerini anarken; "Kitaplarımız var okuruz, yazarız. Piyanomuz var çalarız çığırırız. Fotoğraf takımımız var türlü türlü resimler yapar eğleniriz." der.³ Hakkında yazılan biyografilerde, değişik sanat dallarına meraklı olduğu, Beykoz'daki yalısında org, saksafon, piyano, ud gibi çeşitli mûsikî aletleri bulundurduğu, torunları ve çocuklarını mûsikî ile iç içe yetiştirdiği ve evine sürekli olarak bir mûsikî hocası görevlendirdiği yönünde bilgiler bulunmaktadır. Elinizdeki kitap, Ahmet Midhat'ın işte bu yönünü ele almaktadır ve onun bizzat mûsikî ile ilgili yazdığı makaleleri ihtiva etmektedir.

Kitap giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Girişte, Ahmet Midhat'ın kişiliği, yazarlığı, Türk Edebiyatı tarihindeki yeri ve mûsikî ile ilgisi üzerine genel bir değerlendirme yapıldı.

Ahmet Midhat'ın biyografisine yer verdiğimiz birinci bölümde onun hayatı, eserleri üzerinde duruldu ve mûsikî cihetiyle hakkında yapılan çalışmalar kısaca değerlendirildi.

İkinci bölümde Ahmet Midhat'ın mûsikî ile ilgili yazıları yer alır. Bu yazılar tespit edilerek kronolojik sıraya kondu ve günümüz Türkçesine aktarıldı. Her yazının/yazı dizisinin başında tanıtım ve değerlendirmeler yapıldı. Bu değerlendirmeleri yazıların başına koymak bir zorunluluktadır. Çünkü yazıların birçoğu tartışmalar halinde devam etmektedir. Yazarlar, birbirlerine, farklı gazetelerde cevap verdikleri için yazıların tarih ve sayılarını not edip tartışmaların seyrini kaçırmadan takibini kolaylaştırdık. Tanıtım ve değerlendirmeler kitabın ana metin boyutunda Ahmet Midhat'ın yazıları ise ana metne göre, daha içerden yazılmıştır.

Ahmet Midhat, yabancı kelimeleri telaffuz ettiği gibi yazdığı için bunları okumakta zaman zaman zorlandığımız oldu. Tüm çabamıza rağmen orijinalini bulamadığımız birkaç kelimeyi aynen yazmayı uygun gördük. Metin içinde Ahmet Midhat'ın koyduğu çift tırnak, ünlem işareti, parantezlere vs. dokunmadık. Bunlar kendisine aittir. Ahmet Midhat, yazılarında hiç dipnot kullanmadığı için dipnotlar tamamen bize aittir.

Ahmet Midhat ile tartışan veya onun isteği üzerine gazeteye (*Tercümân-ı Hakikat*) yazı gönderenler olmuştur. Bunların bazılarını da ekler bölümüne koyduk. Görüleceği gibi Ahmet Midhat bazı konularda okurlardan katkı bekler ve gelen yazıları da yayımlamaya özen gösterir. Avnî imzasıyla gelen yazılar katkı mahiyetindedir. Bir de "Kemana Bir Kiriş Zammı" ile başlayan hararetle tartışmanın parçası olan yazılar var ki bunlar da Rauf Yekta, Salih Zekî, Nuri Şeyda ve Mehmet

3. Ahmet Mithat Efendi, *Menfa Sürgün Hatıraları*, Arma Yayınları İstanbul 2002, s. 41.

Zâtî'ye aittir. Nuri Şeyda ve Zâtî Beyler Ahmet Midhat'ın tarafında tartışmaya müdahil olmuşlar ve Rauf Yekta'dan aldıkları birer cevapla geri çekilmişlerdir. Asıl tartışma sayfalar dolusu yazılarla Salih Zeki ve Rauf Yekta ile olmuştur. Adı geçen yazarların öne çıkan görüşlerine bu çalışmada yer vermeye çalışmakla beraber tartışmaya katıldıkları ilk yazıların tam metnini de eklere koyduk.

Ahmet Midhat'ın isminin, çalışmamızda kullandığımız kaynaklarda Ahmet Mithat, Ahmet Midhat ve Ahmed Midhat olarak farklı şekillerde yazıldığını gördük. Alıntı yaptığımız kaynaklardaki yazıma riayet etmekle beraber kendi ifadelerimizde Ahmet Midhat'ı tercih ettik.

Batılılaşmanın en yoğun yaşandığı, tüm aydınların, din, ilim ve sanat alanlarında fikirlerini ortaya koyduğu bu dönem, mûsikî tarihimiz açısından da çok önemlidir. Bu çalışmayla, Batılılaşmanın sanat ve mûsikîye nasıl tesir ettiğini, bu hususta aydınların nasıl bir çaba içine girdiklerini de görmüş olacağız. Böyle bir dönemde kaleme alınan bu yazıların birçok mûsikî, edebiyat ve sosyoloji araştırmacılarına fayda sağlayacağını umuyoruz.

Daha önce doçentlik tezi olarak sunulan bu naçiz çalışmanın VakıfBank Kültür Yayınları arasında yerini alması ziyadesiyle memnuniyet vericidir. Bu vesileyle VakıfBank yöneticilerine ve yayınevi çalışanlarına minnettarım. Çalışmam boyunca zaman zaman görüşlerine başvurduğum değerli arkadaşlarıma, öğrencilerime, bana destek olan tüm dostlarıma ve hassaten eşim ve çocuklarıma sonsuz teşekkürler ediyorum.

Fazlı Arslan
Stokholm 2020

GİRİŞ

“Efendi merhum tam manasıyla Türkiye'nin kalem şampiyonu idi. Şimdiki çelik yazı makineleri onun parmaklarına nisbetle birer küçük oyuncaktır...”
Cenab Şahabettin

Lehte ve aleyhte birçok tenkidin muhatabı olan Ahmet Midhat, Tanzimat dönemi Türk edebiyatının en önemli yazarlarından biridir. Bunu, yaşadığı tarihten bu yana kendisine gösterilen ilgiden çıkarmak mümkündür. Yazdığı eserlerin bir kısmı defalarca basılmış, birçok eseri hakkında akademik incelemeler yapılmış ve Ahmet Midhat her yönüyle değerlendirilmiştir.

Ahmet Midhat, çok farklı alanlarda eserler kaleme almıştır. Mustafa Baydar'ın ifadesiyle “Yeryüzünde ne kadar mevzu, ne kadar ilim ve bilim dalı varsa hepsiyle meşgul olmuştur. Gazete, roman, tercüme, tenkid, şiir, musiki, din, tarih, coğrafya, felsefe, âdâb-ı muaşeret, pedagoji, mitoloji, fizyoloji, biyoloji, ekonomi, astronomi, aritmetik, askerlik, hokkabazlık...”¹ gibi muhtelif konulara el atmış çok yönlü bir yazardır. Hakkında yapılmış ve yapılmakta olan çok sayıda çalışma, onun, zamanını aşan bir değere sahip olduğunu kanıtlamaya yeter sanırız.

Yoksulluk içinde geçirdiği çocukluk döneminin ardından herkesi büyüleyen bir okuma ve öğrenme azminin² neticesi üç yüze yakın kitap yazan³ bir müdekiktir. Bu yönüyle de birçok bilim insanının hayatında motivasyon kaynağı olarak önemli bir yere sahip olmuştur. Meşhur olmuş fakir çocukları ele alan kitaplar yazıldığında bunların vazgeçilmez isimlerinden birisi pek tabiidir ki Ahmet Midhat olmuştur.⁴ Bu satırların sahibinin de hiç aklından çıkaramadığı, Ahmet Midhat'ın, *“Babam beni işe devam etmeye mecbur kalmam için evden nafakamı kesti. Ve ben bir dilim kuru ekmek yiyebilmek için her sabah namaz vakti horozlarla birlikte uyanıp kalkar, ta Boğazkesen'den Mısır Çarşısı'na dek yayan gider ağır hizmetime başladım. Hele karda kışta, bu seyahati çıplak ayakla, açık başla, incecik bir esvapla titreye titreye yapmak yok mu? Bunun dehşetini hatırlamak, beni, insanı buram buram terleten sıcak yaz günlerinde bile titretir.”*⁵

sözleri hayatta başarılı olmak isteyen her fert için yüksek perdeli bir uyarıcı ses konumundadır. Bu titreyiş birçok araştırmacıyı, genç bilim insanını harekete geçirmiş ve onlara ilmî çalışmalarında yol göstermiştir.

1. Mustafar Baydar, *Ahmet Mithat Efendi*, Varlık Yayınları, İstanbul 1954, s. 8.

2. Satı Erişen, *Ömer'in Çocukluğu ya da Çocukluk Anılarıyla Üç Yazarımız*, İnkılap ve Aka Yayınları, İstanbul 1977, s. 8 vd.

3. Oğlu Kâmil Yazgıç üç yüze yakın diyor. Bkz. Kâmil Yazgıç, *Ahmet Mithat Efendi, Hayatı ve Hatıraları*, Tan, İstanbul 1940, s. 3; Eserlerinin sayısı birçok kaynakta farklı zikredilmiştir.

4. Bkz. Saliha Şahan, *Meşhur Olan Fakir Çocuklar*, Timaş, İstanbul 2004, s. 21.

5. Kâmil Yazgıç, *Ahmet Mithat Efendi, Hayatı ve Hatıraları*, s. 6.

Zor şartların kamçılacağı, kendi ifadesiyle “o kamçılardan aldığı hız sayesinde cehaletin dimdik yokuşunu çıkmak” imkânını bulan, okuma yazma öğrendikten sonra, “kör bir kandilin cılız ışığında gözlerini kaybetme tehlikesine rağmen, medeni açlığını gidermek” için kitap ayrımı yapmadan onları içercesine okuyan, ekme parasını kitaplara veren, Başım doydukça karnımın açlığını duymuyordum.”⁶ diyerek her şeyini kitaba ve okumaya sarfeden ve bugün millî kütüphanemize iki yüzden fazla kitap bırakan bir insan Ahmet Midhat. Bu kadar eser yazmasıyla kendisi de övünecektir haklı olarak: “Romancılık! Yirmi senedir meşgul olduğum sanat. Yazdıklarımı tamamen okuyan birisi çok roman okumuşlardan sayılır. Ben yazdığım kadarının belki otuz mislini okumuşum. Eserlerimin sayfalarında tasvir ve tahlil ettiğim hayallerin belki üç yüz mislini tasavvur etmişim de yazarken sırasını getirerek tasvir edememişim.”⁷ sözleri onun hayâl gücünün boyutlarını da bize göstermektedir.

Oğlu Kâmil Yazgıç tarafından *Şeyhülmuhammadin* olarak adlandırılan⁸ Ahmet Midhat’ın olumlu ve olumsuz olarak tenkit edildiği birkaç değerlendirmeye yer vermekte yarar var:

*Turinay’a göre Ahmet Midhat, Türk romancılığının babası mesabesinde.*⁹ Diğer çalışmalarını bir tarafa bırakalım, Tanzimat döneminde başlayan romancılığın ilk ismidir. Her ne kadar Halit Ziya, Türk romancılığını kendisi ile başlatsa da¹⁰ basılı altmışın üzerinde roman ve hikâye sahibi olarak Ahmet Midhat tarihteki yerini almıştır.¹¹

M. Fatih Andi’ya göre: “Ahmet Midhat Efendi’nin bütün eseri, bir halk “okuma odası”dır. O, devrinin ev ve aile hayatına romanı sokan, ailede bir “okuma saati” oluşturan yazarımızdır. Onunla birlikte Türk toplumunda küçük insanın günlük sıradan aile hayatının meşgaleleri değişti. Küçük ahşap evlerde lamba başındaki saatler başka bir mana ve hüviyet kazandı. Bütün bir aile, okuma bilenin etrafında toplandı ve okunanı münakaşaya başladı.”¹² Oğlu Kâmil Yazgıç’ın ifadesi ile o, halka okumak hevesini ve maarif tohumunu ekmıştır.¹³ Eserlerini sadece Türkiye halkı değil Kırım, Kafkas ve Kazan Türkleri de okumuş, Ahmet Midhat onlar tarafından da çok sevilmiştir.¹⁴

Cenab Şehabettin onun yazma sevdasını şöyle anlatır:

6. Kâmil Yazgıç, *Ahmet Mithat Efendi, Hayatı ve Hatıraları*, s. 10.

7. Ahmet Mithat, *Müşâhedat*, (Haz. Necmettin Turinay), MEB Yayınları İstanbul 2004, s. 53.

8. Kâmil Yazgıç, *Ahmet Mithat Efendi, Hayatı ve Hatıraları*, s. 3.

9. *Müşâhedat*, Necmeddin Turinay’ın Ön sözü, s. XXXVII.

10. Halit Ziya’nın kastı batılı anlamda roman yazıcılığıdır. Bkz. Olcay Öner, *Halit Ziya Uşaklıgil Romancılığı ve Romanımızdaki Yeri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999, s. 95.

11. Dönemindeki diğer roman yazarlarının eser sayılarına bakıldığı zaman aradaki fark gerçekten dikkate değerdir. Mukayese için Ayşe Melda Üner’in *Tanzimat ve Servet-i Fünun Romanında Müsiki*, (Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2003) adlı doktora tezine bakılabilir.

12. M. Fatih Andi, “Ahmed Mithat Efendi”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, İz Yayınları İstanbul 1996, VII, s. 85.

13. Kâmil Yazgıç, *Ahmet Mithat Efendi, Hayatı ve Hatıraları*, s. 3.

14. Ahmet Kabaklı, *Türk Edebiyatı*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, III, s. 109.

“Kalemi fikir tarlasında inktasız nadaslar yapan bir sabandı, ekmedi ise de zemini inbata hazırlamıştır. Efendi merhum tam manasıyla Türkiye'nin “kalem şampiyonu” idi. Şimdiki çelik yazı makineleri onun parmaklarına nisbetle birer çürük oyuncaktır... Onun bu dünyada bir tek sevdası vardı: Yazmak ve mümkün olduğu kadar çok yazmak. İsterdi ki bütün kâğıtlar elinin altında onun yazısıyla karalansın. Ciltler doldurmaya doyamazdı... Vatanımızda âyin-i mütâlaanın pîri odur; sâha-i matbuatı dolduran eserlerinin himmetiyle, yazılar ve kitaplar üstüne gözleri o çevirdi.”¹⁵

Ahmet Kabaklı, Ahmet Midhat'ın kavgacı olmaktan ziyade sadece bir hizmet adamı olduğunu, her zaman milletin okuma ve kültür yoluyla kalkınacağını düşündüğünü, çekici ve canlı kalemi ile halkı okutmak çarelerini aradığı vurgular ve onu edebiyat tarihimizin gördüğü en çalışkan yazar ve en faydalı, şahsiyetli aydınlardan biri olarak nitelendirir.¹⁶

Bu kadar verimli bir yazar olmakla beraber, Ahmet Midhat, yazdıklarında sanat kaygısı gütmeye, halkın seviyesine inmeyi tercih ettiği için eleştirilmiştir. Bu üslupta onun yetişme tarzı, gazetecilik mesleği gözardı edilmiştir. Yetiştirdiği esnaf çevresinden kopmamasının, gazete yazılarında, hikâye ve romanlarında onlarla sohbet eder bir dil kullanmasının etkisi büyüktür.¹⁷ Bunun yanında bu eleştirinin çok kısmı olduğu kanaatindeyiz. Bu eleştiriyi bütün kitapları için genelleştirmek doğru olmasa gerek. Bilindiği gibi eserleri sadece roman ve hikâyelerden ibaret değildir. Dinle ilgili, tarihle ilgili kitaplarını ele alalım. Bunların bugün için çok önemli kaynaklar olduğu hususunda şüphe yoktur. Gerçekten Ahmet Midhat, okuma yazmayı zor şartlar altında öğrendiği için sanki tüm gücü ve hırsıyla halkı okutmak amacındadır ve bu sebeple durmadan okumakta ve yazmaktadır. Eserlerini yazdığı yıllarda İstanbul'da okuma oranının yüzde on, yazan ve yazdığını anlatabilenlerin oranının ise üç binde bir olmasından şikâyet eden¹⁸ ve insanları okumaya teşvik etmek ve onları eğitmek için başka çareler arayan, bu sebeple tiyatro eserleri de yazan¹⁹ birisidir. Bu yüzden edebî olma kaygısı taşımadığını ifade etmiştir.²⁰ Bu konu ile ilgili söyledikleri şöyledir:

“Halk terakkiyat-ı medeniyyece matlup olan dersi, yalnız müellefât-ı cedîde mütalaasından almakla kalır ise maksadın bu suretle husûlü pek çok zamanlara

15. Cenab Şahabettin “Ahmet Mithat'ın Eserleri”, *İdeal Gazeteci Efendi Babamız Ahmet Mithat*, (Haz. Münir Süleyman Çapanoğlu), Gazeteciler Cemiyeti Yayınları İstanbul 1964, s. 41. (Servet-i Fünun sayı 1480'den (1925).

16. Ahmet Kabaklı, *Türk Edebiyatı*, III, 107; Alper Bahtiyaroğlu, *Ahmet Mithat Efendi'nin Romanlarında Medindilbilimsel Görünümler*, YLT, Kars 2006, s. 39.

17. Turinay, bu üslubun Ahmet Midhat'ın üretkenliğine katkıda bulunduğunu belirtir: “Ahmet Mithat'ın roman kişileriyle gerçekleştirdiği mülakatlar, kaleme aldığı metinleri onlara okuması, bu esnada hâsıl olan doğrudan anlatıma dayalı canlı sahne teknikleri, okunan metinlerin beraberce düzeltilmesi, bizi Ahmet Mithat'ın gazetecilik tecrübesini hatırlamak durumunda bırakıyor. Canlı röportaj tecrübesi bu metinlerin okunmasından kolayca hissediliyor çünkü.” Bkz. *Müşahadat*, Necmeddin Turinay'ın Ön sözü, s. XXXV.

18. Ahmed Midhat Efendi, *Menfa Sürgün Hatıraları*, (Haz. Handan İnci), Arma Yayınları, İstanbul 2002, s. 68.

19. Aydın Uluyazman, “Ahmet Mithat Efendi ve Tiyatro Eserleri” *Türk Tiyatrosu*, 294-295, (Ocak Şubat 1956); Carter V. Findley, *Ahmed Midhat Efendi Avrupa'da*, (Çev. Ayşen Anadol), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999, s. 8.

20. Kâmil Yazgıç, *Ahmet Mithat Efendi, Hayatı ve Hatıraları*, s. 24.

tavakkuf eder. Zira şu an oldukça revaç bulan bir kitap bin beşyüzden nihayet iki bin beş yüz nüshaya kadar satılabilmektedir. Bu da beş senede ancak satılıp biter. Yüz binlerce nüfus için mütalaaya edilen şu rağbet hiç menzilesinde addedilse yeridir. İmdi biz okumak yazmak bilmeyen nüfusu tiyatrodan ibretli oyunlar göstererek terbiye etmeye cidden çalışacak olsak sanat-ı tabdan ziyade tiyatro sanatıyla muvaffak olabiliriz.”²¹

O dönemde modern matbuat yeni gelişmektedir. Osmanlı Türkçesi ile basılan kitapların sayısı Findley’e göre oldukça azdır. Dolayısıyla Ahmet Midhat’ın kitapları bir açlığı bastırıyordu. Çok yazması da bu gayeye matuftur.²² Ahmet Midhat’ın “Kırk beygir kuvvetinde bir yazı makinesi” olarak nitelendirildiğini Siyavuşgil’den²³ nakleden Findley, popülerlik açısından onu Charles Dickens ya da Mark Twain ile karşılaştırır ve ondaki popülerliğin biraz da coşkun tabiatından ve cemiyetçi toplum görüşünden kaynaklandığını ifade eder.²⁴ İhsan Sungu, fazla yazmaktan dolayı yaptığı hataları da belirterek onu şöyle savunur:

“Doymak bilmez bir öğrenme ve öğretme hırsı ile dünyaya gelmiş olan bu adama niçin öğrendin, niçin öğrettin demekten daha büyük haksızlık olur mu? Hiçbir meselede ihtisas davasına kalkışmamış, sadece bir gazetecinin meslek icabı olarak mücehhez olduğu çeşitli ilgilerle binlerce okuyucusunu ilgilendirmeye çalışmış olan bu millet hocasına hayranlıktan başka ne duyulabilir?... Midhat Efendi’nin hiçbir hizmeti olmasa, çalışkan adamlara her milletten fazla muhtaç bir devirde bu millete çalışkanlık örneği olması kâfi bir hizmet değil midir?”²⁵

Ahmet Midhat’ın, romanlarında, halk öykülerini, özellikle meddah öykülerini anımsatan, yer yer laubaliliğe de kaçan içtenlikli üslubu, yazılarını yayımlamadan önce tekrar incelememesi, üslup ve tekniğe özen göstermemesi²⁶ eleştirilmektedir. Romanlarındaki bu üslubun gerekçesini, Olcay Önertoy, Ahmet Midhat’ın “düşünce aşılamaı amaç edinmesi” olarak belirtmiştir. Ona göre bu üslup, sonucun zayıf olmasına neden olduğu gibi anlatımda da özensizliği doğurmuştur: “Bütün

21. Ahmed Midhat Efendi, *Menfa*, 68.

22. Findley, s. 9.

23. Sabri Esat Siyavuşgil, “Ahmed Midhat Efendi”, *İA*, I, 186. Oğlu Kâmil Yazgıç’ın kırk değil on iki beygir olarak naklettiği şu zevkli anekdotu aktarmak istiyorum: “Ahmet Mithat için on iki beygir kuvvetinde yazı makinesi tabirini kullanan Ahmet Rasim’e kızdım. Cezasını vermesini rica ettim. Öyle ya babacığımı beygire teşbih etmek yakışır mıydı? Babamın dahi kızacağına, asabileceğini beklerken bilakis gülererek bana şu cevabı verdi: Oğlum Kâmil, insanlara en çok hizmet eden mahluklar beygirlerdir. Bunların dört ayağı vardır. Her birine birer ad koymak lazım gelirse ben şöyle diyeceğim: Ahmet Rasim, Ahmet Cevdet, Ahmet İhsan, Ahmet Mithat! Babacığım bu manidar cevabıyla yazı arkadaşlarının kadir ve kıymetlerini yükseltmiş oldu. Zaten merhumun kadirşinaslığı herkesçe malumdu. En küçük irfan tohumuna dahi en büyük kıymeti verirdi.” Bkz. Kâmil Yazgıç, “Hayatından Renkli Sayfalar” *İdeal Gazeteci Efendi Babamız*, s. 80.

24. Findley, s. 9.

25. “Ahmed Midhat Efendi’nin Hayatı Üzerine İhsan Sungu’nun Konferansı”, *Bir Jübile’nin İntibaları: Ahmed Mithat’ı Anıyoruz!* (Haz. Hakkı Tarık Us), Vakıf Matbaası, İstanbul 1955, s. 66.

26. Bu genel eleştirilerin yanında Ahmet Midhat’ın bazı romanlarını teknik bakımdan zengin ve ilginç olduğunu belirten yazarlar var. Bkz. Berna Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış*, İletişim Yayınları İstanbul 1983, s. 59-60.

dikkatini istediği bir düşünceyi aşılatabilmekte toplayan yazar, o düşünceyi verirken kullandığı anlatıma özen göstermemiştir. Bu özen göstermeyişi kısa bir süre sonra tepkiye yol açmış ve Namık Kemal ile başlayan sanatlı anlatımın doğmasına neden olmuştur.”²⁷ Ancak şunu belirtmek gerekir ki eleştiriyi yapan Namık Kemal ve bazı edebiyatçılar penceresinden değil de olaya Ahmet Midhat ve geniş halk kitleleri cephesinden bakıldığı zaman bu özensizlik, yazarın eleştirilecek bir özelliği sayılmamalıdır. Namık Kemal ile Ahmet Midhat üslubu arasındaki fark, her iki yazarın seçtiği okur kitlesi ile ilgilidir.²⁸ Bu arada Ahmet Midhat “*edebî noksanlığının*” eleştirilmesine tepki vermemiş,²⁹ kendisini savunmamış, aksine zaten edebiyatçı bile olmadığını söyleyerek tevazu etmiştir:

“Ben edebî sayılabilecek hiçbir eser yazmadım. Çünkü bu eserlerimin çoğunu yazdığım sıralarda memleketde edebiyattan anlamayanlar, nüfusumuzun bilâmübalağa yüzde doksan dokuzunu teşkil ediyordu. Benim emelim de ekseriyete hitap etmek, onları tenvire, onların dertlerine tercüman olmaya çalışmaktır. Zaten edebiyat yapmaya ne vaktim ne de kalemim müsaitti. Bunun içindir ki haddimi hududumu bilirim. Çizmeden yukarıya çıkmadım ve edebiyatı Hamitlere Ekremlere bıraktım. Fakat ne söyleyeyim eğer elimde olsaydı onları da o devirde edebiyat yapmaktan menederdim. Çünkü bence nüfusun yüzde doksan dokuzu koyu cehaletten kurtarılamamış olan bir memleketde, henüz en aydınlık en basit fikirleri bile sökemeyen kimselere edebi eser vermek karnı doymamış bir kimseye meyve ikram etmek kadar garip bir hareketti.”³⁰

Oğlu Kâmil Yazgıç, bu görüşleri naklettikten sonra, aslında Sa’dî, Fuzulî, Nef’î ve Bâkî’nin divanlarını, Hamid’in ve Fikret’in bütün şiirlerini ezbere bilen ve gazetesinin sayfaları içinde devrinin en tanınmış ediplerinin imzalarını toplayan babasının önemli bir edebiyatçı olduğunu belirtirken babasının sözlerinde, yüzlerce eser yazdığı halde bir edip sayılmayışının isyanını sezdiğini ifade eder.³¹

Ahmet Midhat’ın, bazı romanlarında taklitten kurtulamadığı iddia edilse de Turinay’ın ifadesiyle o taklitçi değildir. Turinay’a göre onun bir başka özelliği de natüralistler gibi insanın ve hayatın olumsuz yanlarını fazlasıyla yansıtmak taraftarı olmamasıdır. Yansitsa bile ders çıkarmak amacıyla yapar bunu. Ahmet Midhat’ın bir özelliği de insanın kendini yenileme iradesine büyük önem vermesidir.³²

27. Olcay Öner toy, s. 27-28.

28. Ahmed Midhat, *Denizci Hasan I*, Sadeleştiren Kenan Akyüz, Kültür Bakanlığı, Ankara 1974, s. III-IV.

29. İsmail Hakkı Eldem, *On Dördüncü Asrın Türk Muharrirleri*, Ahmed Midhat Efendi, Şeriket-i Mürettebiye Matbaası, İstanbul 1308, s. 8.

30. Kâmil Yazgıç, *Ahmet Mithat Efendi, Hayatı ve Hatıraları*, s. 24-25; Nigâr binti Osman, bu hususta Ahmet Midhat’ın yanında yer alır ve “Merhumu gençlere karşı müdafaa ettiğim sıralarda ‘O zengin dimağın bu millete en büyük hizmeti, ona mütalaa zevkini ihsas etmiş olmasıdır.’ derdim. Ben Ekremleri, Hamitleri anlayamayacak bir yaşta iken *Hâce-i Evvel*’i okumaya başlamıştım...” der. “Matem-i Millîye Munzam Bir Keder”, *Şehbâl*, sayı 70 (15 Şubat 1328), s. 424; Bu ifadeler Ahmet Midhat’ın yazma amacını açıkça ortaya koymaktadır.

31. Kâmil Yazgıç, *Ahmet Mithat Efendi, Hayatı ve Hatıraları*, s. 25.

32. *Müşahadat*, Necmeddin Turinay’ın Ön sözü, s. XXII, XXIII.